

*Мусяєнко В.В.,
завідувач кафедри
правового забезпечення
діяльності водного транспорту
Київської державної академії
водного транспорту ім. гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Географічне положення України, а саме наявність виходу до Чорного моря, а через нього – у води Світового океану, зумовлює виникнення відносин в сфері використання морських просторів. Центральне місце серед них займають відносини, які виникають у сфері морського перевезення. Досліджуючи інститут морського перевезення, слід зазначити, що він має не тільки визначне значення, але і правовий аспект. Як відомо, в державі всі скільки-небудь значимі відносини врегульовано правовими нормами. Правовідносини, що виникають у сфері перевезення морським транспортом, достатньо специфічні, щоб виразно виділялись в загальній системі правових категорій в самостійний інститут.

Національне право поділяється на галузі головним чином залежно від предмета правового регулювання та від методу правового регулювання, але велике значення має розподіл правових норм залежно від предмета правового регулювання. Тому при дослідженні інституту морського перевезення в національному праві України виділяються такі галузі, як цивільне, господарське та морське право, які прямо стосуються до предмету правового регулювання. Відповідно, при врегулюванні правовідносин у сфері морського перевезення, застосовуються Цивільний кодекс, Господарський кодекс та Кодекс торговельного мореплавання.

Загалом, розглядаючи проблеми регулювання правовідносин у сфері морського перевезення, маємо за мету дослідити співвідношення цивільного, господарського та морського права при їх застосуванні і провести аналіз неузгодженості в чинному законодавстві.

Згідно з аспектами теорії держави і права підставою виникнення правовідносин є укладання договору. В сфері морського перевезення підставою виникнення правовідносин є укладання транспортного договору. За договором перевезення у кожній із сторін договору виникають зобов'язання.

Зобов'язальне право охоплює сукупність цивільно-правових норм, які регулюють майнові відносини, що виникають у зв'язку з передачею майна, наданням послуг, виконанням робіт, заподіянням шкоди або безпідставним придбанням майна¹.

Характеризуючи поняття зобов'язання, слід зазначити, що зобов'язання – це цивільні правовідносини, зміст яких включає в себе суб'єктивне право (в зобов'язальних правовідносинах – це право вимоги) і відповідний йому обов'язок². Слід зазначити, що характер суспільних відносин, на регулювання яких спрямовуються зобов'язання, є досить

¹ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової – К.: Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1 – с. 609.

широким. Форми зобов'язання, що набувають нормальних відносин між суб'єктами цивільного права, пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг та ін. Ненормальні правовідносини, тобто ті, які виникають внаслідок недозволених дій, пов'язані з заподіянням шкоди, безпідставним придбанням або збереженням майна.

Згідно зі ст. 626 Цивільного кодексу України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків³. Отже, договір є правовою формою або засобом узгодження волі двох чи декількох сторін, спрямований на досягнення певного правового результату.

За своєю правовою природою будь-який цивільно-правовий договір є правочином. Категорія “правочин” і “договір” співвідносяться між собою як загальне і окреме, тому будь-який договір є правочином, але не всякий правочин є договором. Договорами є лише дво- чи багатосторонні правочини, тоді як до правочинів належать також і дії однієї особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків – односторонні правочини⁴.

Розглядаючи аспекти договору, слід зазначити, що договір перевезення займає особливе місце серед правових категорій. Хоча договору морського перевезення вантажу та договору перевезення пасажирів та багажу притаманні і деякі спільні риси, однак вони мають свої особливості. ЦК України передбачає поруч із загальними правилами і певні спеціальні норми про морські пасажирські перевезення та вантажі.

Відносини в сфері морського перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, які виникають між перевізниками з одного боку і пасажирами, відправниками вантажу, вантажоодержувачами – з іншого, регулюються дво- і багатосторонніми міжнародними угодами, Цивільним кодексом та низкою спеціальних нормативних актів. У ЦК України визначено загальні норми щодо договорів про морське перевезення пасажирів, вантажів та пошти.

Детальніше умови морського перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти та відповідальність сторін за цими перевезеннями регулює Кодекс торговельного мореплавства, затверджений Верховною Радою України 9 грудня 1999 року.

Згідно зі ст. 133 Кодексу торговельного мореплавства України за договором морського перевезення вантажу перевізник або фрахтувальник зобов'язується перевезти наданий йому відправником вантаж із порту відправлення в порт призначення та видати його уповноваженій на отримання вантажу особі, а відправник або фрахтувальник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату⁵. Аналогічні аспекти мають місце і у визначені договору морського перевезення пасажирів та багажу.

Розглядаючи аспекти правового регулювання правовідносин у сфері морського перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, слід зазначити, що ці правовідносини виникають, як правило між господарюючими суб'єктами, тобто виникають господарські зобов'язання. Згідно зі ст. 173 Господарського кодексу України господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК, в силу якого один суб'єкт (в тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського

² Там само. – 609.

³ Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2003. – с.443.

⁴ Там само. – с.443.

⁵ Кодекс торговельного мореплавства України. // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - №47-52. - ст. 349.

характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію) або утриматись від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку⁶. Аналізуючи це положення, можна прийти до висновку, що за своїм змістом воно аналогічне тому, що зазначено стосовно зобов'язань в ЦК України. Крім того, однією з підстав виникнення господарських зобов'язань є заподіяння шкоди суб'єктом або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єкта господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав (ст. 174 ГК України), що також подібне до положень ЦК України. Господарський кодекс України визначає, що основними видами господарських зобов'язань є майново-господарські та організаційно-господарські зобов'язання. Ст. 175 ГК України зазначає, що майново-господарським є цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених ГК⁷.

Враховуючи вищезазначені аспекти, можна поставити питання про співвідношення норм Цивільного та Господарського кодексів України, а також про розмежування їх дій.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що застосування Цивільного, Господарського кодексів та Кодексу торговельного мореплавства при укладанні договору морського перевезення може виявитись підставою виникнення колізій та суперечностей. І хоча наявність господарюючого суб'єкта та майново-господарських відносин може бути підставою віднесення договору морського перевезення до господарського договору, проте договір морського перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти слід укладати згідно з Цивільним кодексом України.

Крім вищезазначених аспектів, постає питання співвідношення Цивільного кодексу України та Кодексу торговельного мореплавства. Враховуючи той факт, що з 1 січня 2004 року вступив в дію Цивільний кодекс України, на наш погляд, необхідно внести поправки до Кодексу торговельного мореплавства стосовно правових норм, які регулюють відносини в сфері морських перевезень. Крім того, на сучасному етапі перевезення по внутрішніх водних шляхах пасажирів, вантажів, багажу регламентовано підзаконним нормативним актом – Статутом внутрішнього водного транспорту, який затверджений Постановою Ради Міністрів СРСР ще 15 жовтня 1955 року. Тому прийняття Статуту внутрішнього водного транспорту України є першочерговим завданням, при цьому необхідно врахувати положення Цивільного кодексу України, що регулюють відносини в сфері перевезень пасажирів, вантажу, багажу, пошти.

⁶ Господарський кодекс України. – К.: Атіка, 2003. – с. 98.

⁷ Там само. – с. 99.